

УДК 81'35; 655.41; 655.5; 477

„ПРОЕКТ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ”: ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО ВТІЛЕННЯ

Харченко К.В.

Від 1994 р., коли було створено Національну правописну комісію при Кабінеті Міністрів України, довкола вироблення єдиних правописних норм для всіх, хто використовує українську мову, не відбуваються дискусії. Учасники цього дискурсу умовно „самоподілилися” на прихильників та противників „Проекту нової редакції українського правопису”, запропонованого 1999 р. провідними українськими мовознавцями на чолі з В. Німчуком [9, с. 562-568]. У досить своєрідний спосіб до дискусії долучилися редактори та видавці – прихильники „нового правопису”: готуючи до друку публікації, вони послуговуються саме ним і вибірково запроваджують окремі мовні норми. *Неоднотайність та неузгодженість таких дій прихильників – і „теоретиків”, і „практиків” – унеможлиблюють логічний і природний розвиток української мови.*

Актуальним є віднайдення властивого розв’язання цього правописного конфлікту, що дозволило би українській мові розвиватися в певному річці та протистояти впливові іноземних мов. Стрімкий розвиток всіх світових мов в умовах глобалізації вимагає налагодженої роботи механізмів запозичення та словотворення, що уможливило збереження особливостей кожної мови зокрема.

Метою роботи є аналіз особливостей впровадження в життя „Проекту нової редакції українського правопису”. Тому було необхідно провести аналіз видавничої продукції на предмет дотримання „нових правописних норм” та розібрати проблеми, з якими стикнулися їх прихильники.

Для досягнення цієї мети ми проаналізували такі друковані видання: М. Вінграновський [1], К. Гамсун [2], Енциклопедія постмодернізму [5], С. Жадан [6], Зв’язокрозрив/Сувязьразрыў [7], Іздрік [8], В. Коптілов [10], Приватна колекція [12], Т. Прохасько [13], а також часописи „І”, „Сучасність”, „Криптика”, „Книжник-ревію”, „Потіяг 76”. Працюючи над цією роботою, ми не торкалися особливостей впровадження запропонованого правопису на телебаченні або радіо.

Наукова новизна нашого дослідження полягає в тому, що ми аналізуємо варіанти практичного втілення „Проекту нової редакції українського правопису”. Таким чином можна з’ясувати, які проблеми виникатимуть у разі запровадження саме його, а також, можливо, переглянути деякі позиції запропонованого проекту. Серед теоретичних праць, присвячених цьому питанню проблеми, слід відзначити роботи члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора, директора Інституту української мови В.В. Німчука та доктора філологічних наук, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка О.Д. Пономарева.

Постановка проблеми. Мовно-правописна ситуація, що склалася на початку ХХІ ст., нагадує початок ХХ ст. Вони схожі у своїй невизначеності, у хронологічному *fin de siècle* – зламі віків, якому притаманний декадентський настрій. У 1920-х роках розгорнулася широка дискусія, центром якої став Харків (на той час – столиця УРСР), а учасниками – мовознавці, літератори, видавці Сходу та Заходу (Галичини). Отже, засновок дискусії –

роздробленість, її вислід – уніфікація мовних правил у правописі, котрий дістав назву „харківського”, або „скрипниківського” (був підписаний наркомом освіти М. Скрипником, головою правописної комісії), і набрав чинності 1 січня 1929 р. Відтак партійне керівництво оголосило курс на зближення націй, і 1933 р. було затверджено новий правопис, що став висхідною точкою русифікації української мови за часів СРСР [9, с. 14-19].

Після проголошення незалежності України було порушене питання створення єдиного для всіх українців світу правопису. У 1994 р. при Кабінеті Міністрів України сформували правописну комісію, яка, власне, і мала розробляти це питання. Однак у лютому 2002 р. прем'єр-міністр України А. Кінах затвердив новий склад правописної комісії, таким чином узаконивши безмірно розтягнену в часі стагнацію наслідку розпочатих процесів. Правописну дискусію було винесено на широкий загал, і до участі в ній долучалися не завжди компетентні особи [9, с.20-23].

Однак тут ідеться про ще одне галузження. Про галузження в опозиції до позиції парламенту, уряду, президента. Про те, чому йдуть усупереч і на що сподіваються певні (певні як *деякі*, проте більше як *свідомі*, можливо, *обрані* – полісемія) українські мовознавці, видавці, літератори. Чому балансують на межі дозволеного і недозволеного, чому саме вони вирішили заступити за обмежувальну лінію.

В. Науменко 1917 р. в „Загальних принципах українського правопису” писав: „Першим принципом писання, який найбільше дає гарантію уберегтися од „безграмотності”, мусить бути принцип фонетичного письма, себ-то: кожна літера мусить послідовно означати те, що чується вухом” [9, с. 230]. Саме цю мету переслідувала правописна комісія, звертаючи до „скрипниківки”, своєрідної мирної угоди між Україною Східною та Україною Західною. І, власне, саме це має на меті часопис „Книжник-Ревю”, котрий пристав на бік пропонованих правописних норм. Його головний редактор Костянтин Родик стверджує: „Ми намагаємось вводити головний принцип української мови – фонетичний” [14].

Отже, в Україні є видання та видавництва, які провадять власну правописну політику, частково підтримуючи основні позиції нової редакції правопису. Чому частково? Це пояснює Вадим Дивнич, редактор часопису „Критика”, обґрунтовуючи свою позицію так: „Ми не квапимося прийняти геть усі пункти „Проекту”, що його запропонувала торік комісія: деякі з них видаються нам зайвими, а позаяк єдиних ухвалених норм не існує, ми маємо право на власні пропозиції” [4]. (Правопис, що ним послуговується „Критика”, має неофіційну назву „дивничівка”). Таким чином, розпочато новий етап „боротьби в опозиції” (даруйте цю незграбність). Отже, до чого саме із пропонованого пристали ті „певні” (лави незгодних з офіційною правописною позицією набагато ширші, вони не обмежуються лише розглянутими нижче видавництвами)? Можемо навіть вивести „певний рейтинг”.

Напозір, найлегше надається до засвоєння літера *г* як у шитоміх словах, давно засвоєних запозиченнях, так і в словах іншомовного походження [11, 20]. Бо засвоюють її скрізь. Щодо неї в словах *атрус, тава, тазда, танок, татунок, тедзь, тречність, трунт* тощо дійшли майже повної згоди. За новими нормами латинські *g* передаємо через *г*, *h* – через *г*, *ch* – *х*, а грецьку *γ* – за допомогою *г* [11, с. 20]. Проте існує група слів, які вважаються давно засвоєними, з „традиційним написанням через *г*”, наприклад, *Англія, Нікарагуа, газета* тощо, літерою *г* у яких часто нехтують.

Видавництво „Критика” започаткувало серію „Критичні тексти”. Книжка серії „Біг мак” Сергія Жадана (надрукована „в авторському правописі”) справді має *г* на титулі, проте на обкладинці красується „Біг мак”, у тексті *протигаз*, а кількома рядками нижче – *протигаз*. Хоча слово *газ* походить від *хаос*, грецького походження. За „жаданівкою”, шитоме *теллотати* пишеться як *гелготати*. Проте „Манюня” Миколи Вінграновського „в авторській редакції”, видана „Літописом”, не має *г* навіть у словах *татунок, трунт*. У

„Приватній колекції”, виданій „Пірамідою”, ім'я упорядника й одного з авторів напсане так: Василь *Габор*, а вже після передмови – Василь *Габор*.

В автокоментарях до „Острова КРК” („Лілея-НВ”) Іздрик поміж іншим завважає таке: „...мається на увазі герой Гемінгвейвського роману „Острови в океані” Томас Хадсон (чи то вже, якщо Гемінгвей, то й Гадзон? Біда з цими новими правописами. Ще з Гемінгвеем я так-сяк змирився, але назвати татуса Хема „Гемом” у мене язик не повертається, можливо, тому, що я завше краще пам'ятаю візуальний образ слова, аніж фонетичний” [8, с. 98]. У самому тексті в преліку транслітерованих назв рок-гуртів є: *motorhead* (motor head) і *talkin'heads* (talking heads), *guns'n'roses* (guns'n'roses) і *dead can dance* (dead can dance), (щодо передачі подвоєнь) *metallica* (metallica) з *iggy pop* (iggy pop) і *kiss* (kiss). В Іздріка *petti*, а в Прохаська („Кальварія”) – *petty*, у Іздріка *inni*, а в Жадана („Критика”) – *ini*. Власне, в цьому і є „весь той джез”, про який ідеться.

Найцікавіших трансформацій зазнають власні назви, зокрема імена. Наприклад, той, хто в оригіналі є *Martin Heidegger*, в українській буває: *Гайдеггер* („Лілея-НВ”), *Гайдегер* („Кальварія”), *Гайдегер* („Критика”), „Основи”) – поза тим, що він може бути *Мартином* і *Мартіном*, *Goethe* буває: *Гьоте* (часопис „І”), *Gete* (часописи „Критика”, „Книжник-Review”), *Geme* („Юніверс”).

Друге місце „певного рейтингу” посідає правило під кодовою назвою „родовий відмінок”. Ідеться про закінчення *-и* в родовому відмінку іменників третьої та четвертої відмін, наприклад, *тимчасовости, соли, любови, імени* [11, с. 18]. На цю пропозицію пристали видавництва „Критика”, „Літопис”, „Юніверс” (додержуються його переважно в художній літературі), часописи „Критика”, „Книжник-Review”, „І”, „Сучасність”, „Потяг 76”. Вона не є аж такою суперечливою, як написання літери *г*, проте у „Вибраних творах” Кнута Гамсуна, виданих „Літописом”, поряд з *соли* є „продаж *соли* та бочивок”. І це не поодинокий випадок: майже кожен з „певних” бодай раз перечився через цей камінь спотикання.

Третя позиція рейтингу носить ім'я восьмої літери грецького алфавіту – θ („те́ти”), що вона є в складі багатьох запозичених з грецької слів, а її відповідником в українській має бути літера *т*. Власиво, йдеться про уніфікацію написання грецизмів, до складу яких входять θ . Якщо *ортодонтия*, то й *ортографія* (уніфікація написання спільнокорених слів), якщо *театр, теза*, то й *міт, катедра* тощо [11, с. 21]. Цього правила додержуються видавництва „Літопис”, „Кальварія”, часописи „Критика”, „Книжник-Review”, „І”, „Сучасність”.

На четвертому місці є написання *-ія-* замість *-іа-* у словах іншомовного походження, наприклад, *соціалісти, матеріал, потенціал, геніальність* тощо [11, с. 20]. Його практикують „Критика”, часописи „Книжник-Review”, „І”.

Іншомовні дифтонги *ai, oi, ow* ризикнули передавати через *ав* у таких словах, як *авдиторія, авра, лавреат*, „Критика”, „Книжник-Review”, „І”. Природне питання, то який же твір належить Гете (чи, може, Гете чи Гьоте) – „Фауст” („І”) чи „Фауст” („Критика”)?

Відмінюють іменники з кінцевим *-о* у запозичених словах, якщо перед ним не стоїть голосний [11, с. 22], „Кальварія”, наприклад, *на авті, поза автом*, „Критика” – *тетта* (чи то *тета*) („І”).

Доста розбіжностей і суперечностей існує щодо правила „дев'ятки” (написання літери *и* після *д, т, з* (*дз*), *с, ц, ж* (*дж*), *ч* (*ц*), *ш, р* в іншомовних запозиченнях) [11, с. 19]. Наприклад, в „Енциклопедії постмодернізму”, виданій „Основами”, є *Зигмунд Фройд* і *Мартін Гайдегер*. У „Теорії і практиці перекладу” Віктора Коптілова, виданій „Юніверсом”, натрапили на *Шіллера*, Гамсун „Літопису” має поряд з *Чикато – Гріса*.

Літеру *и* на початку слів перед *н* та *р* [4, с. 18] у словах *инийий*, *инакисе* пишуть у часописі „І”. А ще у „Критиці” частку *нів* пишуть окремо, а в „І”, „Книжник-Ревю”, „Критика” уживають слова *Европа* і, відповідно, похідні від нього.

Переїшовши „на основні позиції пропонованих правописних реформ”, Григорій Грабович, головний редактор часопису „Критика”, сподівається „в такій спосіб приспішити сам процес їх остаточної нормалізації” [3]. Однак Костянтин Родик переконаний: „Якби у нас було те, що називається громадянським суспільством...” [14].

Висновки. Отже, з усього масиву суб’єктів видавничої діяльності в Україні можна виокремити певну групу, яка пристала на деякі пропозиції, оформлені у вигляді „Проекту нової редакції українського правопису”. Аналізуючи друковану продукцію, яку виготовляють його прихильники, можна припустити, що в разі запровадження пропонованого правопису, проблеми, з якими досі стикалися лише кільканадцять видавництв, стануть актуальними для всієї України. Передусім це мимовільне співіснування двох правописів – „старого” та „нового” – в межах одного видання, що зумовлене, з одного боку, незвиклістю до „нового правопису”, а з іншого – можливим унормуванням існування (хай навіть тимчасовим) так званого паралельного написання. Також ідеться саме про активну участь у правописній дискусії редакторів, письменників та видавців (не завжди достатньо обізнаних у мовних питаннях), які на практиці формують сучасну українську мову. Тому розв’язання правописного конфлікту є нагальним, і воно можливе лише завдяки злагодженій роботі компетентних органів та осіб.

Список літератури

1. Вінграновський М. Манюня. – Л.: Літопис, 2003. – 320 с.
2. Гамсун К. Вибрані твори. – Л.: Літопис, 2000. – 396 с. – (Світова класика).
3. Грабович Г. Правопис для „Критики” // Критика. – 2002. – № 1-2. – <http://www.krytyka.kiev.ua/articles/s0-1-2-2002.html>.
4. Дивнич В. Недержавний правопис державної мови // Критика. – 2002. – № 3. – <http://www.krytyka.kiev.ua/articles/s4-3-2002.html>.
5. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; Пер. з англ. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О. Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
6. Жадан С. Біг мак. – К.: Вид-во «Часопис „Критика”», 2003. – 184 с. – (Критичні тексти).
7. Зв’язокрозрив Сувязьразрыў: Україна: Антологія сучасної української та білоруської поезії / Упорядники Д. Матіяш та ін. – К.: Вид-во «Часопис „Критика”», 2006. – 255 с. – (Антол. світового письменства).
8. Іздрик. Острів КРК та інші історії: Повість, новели, автокоментар. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 120 с.
9. Історія українського правопису: XVI–XX ст.: Хрестоматія / Упорядники В. В. Німчук, Н. В. Пуряєва. – К.: Наук. думка, 2004. – 584 с.
10. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: Навчальний посібник. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
11. Пономарів О. Український правопис – повернення до національних засад. – К.: Вид. центр „Просвіта”, 2003. – 24 с.
12. Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця XX ст. / Упорядкування, вступне слово, бібліограф. відомості та приміт. В. Габора. – Л.: ЛА „Піраміда”, 2002. – 628 с.
13. Прохасько Т. Лексикон тасмних знань. – Л.: Кальварія, 2003. – 152 с. – (Б-ка журналу „Четвер”).
14. Харченко К. Правописний *fin de siècle*: Галуження як діагноз // Дзеркало тижня. – 2004. – № 5 (480). – С. 20.

Поступила до редакції 03.08.2006 р.